

Ideologisch-modern of Marxistisch-ouderwetsch.

DOOR

ANT. PANNEKOEK.

Toen in December van het vorige jaar Ed. Redelé eenige beschouwingen „van een ander standpunt” ten beste gaf, scheen het voldoende, het misverstand uit den weg te ruimen, als zou voor de partij het historisch-materialistische standpunt een beletsel bij de propaganda in Brabant zijn. Daartoe werd in het licht gesteld, dat alleen het maatschappelijk program als standpunt der partij door ieder partij-lid moest aanvaard worden; daarnaast werd als aanvulling gegeven, wat dan wél de beteekenis van het Marxisme voor de partij was, en tegelijkertijd werden eenige van de door Redelé aangehaalde verschijnselen en door hem verkondigde meeningen aan een beschouwing onderworpen, die natuurlijk op Marxistischen bodem stond.

Het blijkt nu, dat Redelé bedoelde, den strijd tegen het Marxisme aan te binden, als tegen een verouderde leer; wat eerst bescheidenlijk als een „ander standpunt” voorgelegd werd, dat ook eenige aandacht verdiende, is nu een „moderner” standpunt geworden, dat het oudere zal moeten vervangen. Hoe het met die moderniteit gesteld is, zullen wij straks zien. Hij acht al ons betoogen van onwaarde, omdat daarin dat, wat te bewijzen was, reeds van te voren vooropgesteld werd, de waarheid van het Marxisme. Inderdaad werd deze vooropgesteld, en op goede gronden. De waarheid van de Marxistische opvattingen behoeft toch niet meer aangetoond te worden op de wijze, als dat met een nieuwe pas opgestelde of onbekende leer of theorie geschiedt. Waar zij uiteengezet zijn in uitvoerige werken, en de toepassingen op allerlei gebied, de bestrijding, verdediging en toelichting van deze leer een kleine bibliotheek vult, behoeft dat toch niet alles herhaald te worden, omdat iemand, met wiens tot nog toe gehuldigde denkbeelden zij niet overeenstemmen, verklaart, dat hij wat anders gelooft. Inderdaad, Redelé vraagt te veel, waar hij in mijn opmerkingen het bewijs voor de juistheid van de Marxistische leerstellingen wil zoeken, dat ieder twijfelaar

afdoende zou kunnen overtuigen. Zij zijn de — overigens niet nieuwe — kenschetsing van een paar verschijnselen, de aanwijzing hoe deze in het licht van het historisch materialisme redelijk begrepen kunnen worden; in zooverre zijn zij een kleine bijdrage tot het bewijs van de juistheid dezer leer. Afdoende volstrekke bewijzen bestaan slechts in de wiskunde; elke theorie, die zich met de werkelijkheid bezighoudt, vindt het bewijs van haar waarheid in de toepassing op de ervaring, die steeds beperkt is, maar ook voortdurend uitgebreid wordt. In zijn ijver, het fundament onzer theorie in mijn stukje te willen zoeken, neemt hij als hoofdbewijs een beschouwing over de katholieke kerk, die wij, als reeds lang gemaakt en algemeen bekend, slechts kort aanduiden, en zoekt nevenbewijzen in opmerkingen, die dat doel niet hadden, of verkeerd gelezen zijn. 1) Het geval is kenschetsend voor de redeneerwijze van Redelé: de ervaring leert, dat de katholieke kerk scherp tegen het socialisme strijd voert; hij acht dit onzinnig en dwaas; wij wijzen aan, dat deze houding volgens onze theorie natuurlijk en begrijpelijk is; dit heet nu bij hem een Marxistische bewering vooropstellen, om het Marxisme te bewijzen. En tegen onze methode, ons op de overeenstemming van theorie en ervaring te beroepen, brengt hij niets anders in, dan dat wij de werkelijkheid door de bril van de theorie zien.

Heeft Redelé, zouden wij willen vragen, nooit andere gronden voor de waarheid van het historisch materialisme gezien, dat hij doet, alsof die voor ander doel gegeven uiteenzettingen de eerste en eenige zijn, die hem voor oogen komen? Ieder socialist had hem geschriften van Marx, Engels, Kautsky, Mehring e. a. kunnen opgeven, waarin hij meer en beter had kunnen vinden. Van iemand, die — wij zeggen niet, ongelooft koestert, maar die dit met zooveel ophef verkondigt en anderen het aanvaarden van de waarheid van het Marxisme als verwijt aanrekent, mag men verwachten, dat hij begint met een degelijke kritiek dezer geschriften, of ten minste toont ze te kennen en goed begrepen te hebben.

Nu is het een gewoon verschijnsel, dat bestrijders van het Marxisme toonen, deze leer niet te kennen: altijd is het een verkeerde eigengemaakte voorstelling, waarin men fouten weet aan te wijzen, wat dan als kritiek en weerlegging van het Marxisme aangediend wordt; het verdedigingsmiddel is dan ook altijd een uiteenzetten, wat zijn werkelijke inhoud is. Dit verschijnsel is echter zeer natuurlijk. De door Marx verkondigde en met zijn naam verbonden leerstellingen vormen een revolutie in de wetenschap, die met alle en allerlei tot nog toe

1) Zooals b.v. dat de meerderheid der partijleden materialisten zouden zijn, wat wij niet gezegd hebben, en niet konden zeggen, omdat wij dat niet weten. Op blz. 96 zeiden wij, dat Redelé als socialist een uitzondering is onder de grooten, van socialisme afkeerige massa geloovigen.

gehuldigde en als onaantastbaar beschouwde opvattingen in botsing komt 1). Zij kunnen niet plotseling in hun volle beteekenis door een geheele generatie begrepen worden. Het Marxisme is niet een veouderde, maar integendeel een nog te nieuwe leer; zij breekt zich geleidelijk en met moeite baan, ook bij die haar aanvaarden. Want zij is allereerst een methode; zij geeft geen afgeronde, voltooide stellingen, maar beginselen en richting, waarlangs redelijk begrijpen gezocht moet worden. Wie er niet dadelijk in slaagt, alle maatschappelijke verschijnselen langs dezen weg helder te doorzien, behoort allereerst te onderzoeken of hij de beginselen en de methode voldoende in zich opgenomen heeft; discussie, theoretische strijd is het middel elkaars begrip aan te vullen. In plaats daarvan ziet men echter onmiddellijk de juistheid der methode betwisten en herziening eischen van de theorie, terwijl niets behoefde herzien te worden, dan de gebrekkige kennis van en de verkeerde denkbeelden over de theorie.

Over de daartoe leidende oorzaken hier te spreken, zou ons thans te ver voeren. Alvorens echter op eenige, voornaamste punten de juiste inhoud der Marxistische theorie uiteen te zetten, en de bezwaren van Redelé te weerleggen, dient iets gezegd te worden over de algemeene strekking en inhoud van de door hem gehuldigde denkbeelden.

De uiteenzettingen van Redelé bedoelen, tegenover de Marxistische een andere beschouwingswijze te ontwikkelen — zij het ook wat fragmentarisch en verward — die een vereeniging van idealistische, bepaaldelijk christelijke, opvattingen en socialistisch doel vormen. Haar beteekenis mag uit haar methode en haar praktische konklusies blijken. Haar methode wordt voldoende gekenschetst door deze eene zinsnede, waarmee zij haar veldtocht tegen het materialisme opent: „tegen deze opvatting begint zich alom het moderner bewustzijn te verheffen, omdat het haar *voelt* als onwaar” (pag. 278). De cursiveering is van ons. Men mag, zonder veeleischend genöemd te kunnen worden, met eenig recht naar sterker bewijsgronden voor die onwaarheid vragen; met zoo weinig heeft zich tot nog toe geen maatschappelijke theorie, voor of na Marx, tevreden gesteld. Zij hebben zich, zoomin als het Marxisme zelf, op het gevoel beroepen; zij hebben allen getracht, met argumenten haar waarheid te bewijzen, en daarover is te strijden, welke bewijzen afdoende of niet, juist of onjuist zijn. Als

1) Redelé vraagt, zich bij mijn woorden, dat het historisch materialisme op ervaring berust, de oogen uitwrijvende, of dan alles wat hij gezien en gehoord heeft, overal en immer, ineens veranderd is. Hieruit kan blijken, dat hij wel veel mag gezien en gehoord hebben, maar dan toch weinig van Marxistische geschriften. Alles is wel niet ineens veranderd door de wetenschappelijke ontdekkingen van Marx, maar toch veel van wat Redelé voor vaststaande onveranderlijke waarheden houdt.

het moderne bewustzijn nalaat zich in dien strijd te mengen en zich op zijn gevoel beroept, zal het zeker niet velen overtuigen.

De praktische konklusie van de moderne leer is neergelegd in de stelling, dat de voordeelen en logiek der gemeenschappelijke produktie voor alle menschen gelijk erkenbaar en in 't oog springend zijn; men mag dit als haar kwintessens beschouwen, daar zij voortvloeit uit Redelé's voornaamste stelling, dat het economisch socialisme alleen afhangt van het meten der produktiekrachten, van telling en berekening, een wiskundig vraagstuk, door ieder uit te werken. Terwijl het Marxisme leert, en ons program uitspreekt, dat de hoop van het socialisme gebouwd is op de arbeidersklasse, moet de nieuwe leer hare hoop stellen op wie het best tot die berekening in staat zijn: geleerden, professoren in staathuishoudkunde, fabrikanten, op intellektueelen dus en grootbourgeoisie. De ervaring in landen met ontwikkelde industrie, waar de grondbezitters conservatief, de bourgeoisie liberaal, de arbeiders socialistisch zijn, is voldoende om deze leer in het juiste daglicht te stellen. Het is waar, Nederland vertoont nog een ander beeld; weinig klassebewuste arbeiders, en welmeenende bourgeois en intellektueelen, die voorgaan. Juist deze begintoestand, waar een groote arbeidersmassa nog aan geloof hangt en van socialisme afkeerig is, biedt het milieu, waarin een theorie als die van Redelé kan optreden; deze „moderne” theorie vertegenwoordigt een inzicht, dat alleen in het eerste begin van een arbeidersbeweging een schijn van bestaansrecht kan hebben, als het nog te vroeg is voor een beter.

Plaats voor klassenstrijd is er hierbij niet; onze socialistische strijd verschijnt als een strijd tusschen het goede en het kwade; zoo schetste Redelé hem in zijn eerste stukje. Dit kan iets verleidelijks hebben bij een beginnende beweging, omdat dan zoowel de enkele intellektuele voorgangers als de weinige klassebewuste arbeiders zich gewoonlijk gunstig onderscheiden; wordt de beweging groot, dan worden de arbeiders de goeden, de kapitalisten de kwaden. Dit schijnt R. zelf toch wel wat te gek te zijn, en hij wijst er op, dat voor dien strijd voor het goede daarom de arbeiders zooveel grooter scharen leveren, omdat dit meer met hun belang overeenstemt; zoo wordt dan ten slotte toch het klassebelang de doorslaggevende factor en de drijfkracht naar het socialisme in plaats van de voor ieder erkennbare logiek der gemeenschappelijke produktie.

De uitwerking van deze ideologische opvatting van onzen strijd als een strijd tusschen goed en kwaad kan slechts zijn, de wijze van strijdvoering onedeler te maken. Bij ons dan een echt christelijke eige gerechtigheid, terwijl men bij tegenstanders enkel boosaardigheid en huichelarij zoekt. Ook in de bewering, dat de moraal van bourgeoisie en proletariaat dezelfde is, maar dat *zij* tegen, *wij* volgens deze moraal

handelen, komt het streven te voorschijn, in de bourgeoisie en haar vertegenwoordigers zedelijk laagstaande huichelaars te zien, die tegen beter weten in hundaden met valschen schijn omhangen. Waarin onze tegenstanders bij ons achterstaan, nl. dat zij den oorsprong der verschillende opvattingen, het maatschappelijk-natuurlijke van den strijd niet kennen, en dat zij ons daarom persoonlijk aanvallen, dit echt burgerlijke standpunt wil de nieuwe leer bij onsook brengen. Toch is dit standpunt natuurlijk voor wie in naieve onnoozelheid zijn persoonlijke meening over de socialistische produktie algemeen geldig acht en niet begrijpt, waarom niet ieder dit inziet, en daar dan domheid, onwil of boosaardigheid in moet zien. De groote aanwinst, die de Marxistische opvatting in den maatschappelijken strijd heeft gebracht, is deze, dat wij begrijpen, dat krachtige verdediging van het kapitalisme met goede karaktereigenschappen der personen kan gepaard gaan; is het begrijpen, *waarom* de menschen verschillend willen; is de verklaring van verschil in inzicht als noodzakelijk gevolg van verschil in klasse en klassebelang. Marx heeft den maatschappelijken strijd van een onbewust-bekrompen partijen- en personenruzie gemaakt tot een natuurlijk-begrepen en bewusten klassenstrijd: hij heeft door zijn leer onthuld, wie zus en wie *zoo moeten* denken, en ontdekt, dat het socialisme alleen het streven en het werk van het proletariaat kan zijn. Dit alles wegnemen, is het socialisme terug brengen op het utopisch standpunt vóór Marx. Ziehier het „modernere” standpunt.

Waar zoo de opvattingen over socialisme zijn, kan het niet verwonderen, dat Redelé's opvattingen over het Marxisme ook min of meer zonderling zijn. „Dat bewonderenswaardig en onoverwinlijk heir van denkbeelden en feiten staat met het front tegen het oude bourgeois-denken gekeerd, en kan zich niet keeren tegen ons” (pag. 284). Het historisch materialisme schijnt hij te houden voor een verpletterende uiteenrafeling van alle huichelachtige verdedigingsargumenten ten gunste van het kapitalisme, voor een akte van beschuldiging tegen de bourgeoisie, de ideologen, de geleerden in het midden der vorige eeuw, die een modern ideoloog niet kan treffen, als hij aanhanger van het socialisme is. Dat het dit niet is, mocht men verwachten, dat ieder nu wel weet: het zegt niet iets *tegen*, maar *over* de denkbeelden der menschen; het is geen preek of aanklacht, maar een wetenschappelijke theorie over de oorsprong der ideeën, waartoe de handelingen der bourgeoisie in de eerste helft der 19de eeuw het eerste materiaal leverden. Zonderling mag dan de verklaring heeten, dat deze theorie *tegenover* R. en zijn vrienden niet geldt, waar zij alleen *over* personen, en alleen *tegen* tegenovergestelde theorieën optreedt. „Wij hebben het socialisme in zijn strijd tegen de bourgeois-ideologie voortdurend gelijk gegeven” (pag. 284). De socialistische theorie echter bestrijdt en weerlegt niet enkel de bourgeois-ideologie, maar *elke* ideologie, ook die van Redelé en gelijk-

denkenden. En deze laatste strijd is wel zoo belangrijk. Ideologie is niet schadelijk, omdat zij optreedt als huichelachtig goedpraten van het kapitalisme; dit is, zou men kunnen zeggen, van haar goede zijde, omdat daarbij de oogen geopend worden; zij is nadeelig, omdat zij ons in de verklaring van wat geschiedt en dus in ons handelen op verkeerde banen leidt.

De redelijke zin, die Redelé's uiteenzettingen op blz. 283 kunnen bedoelen, maar dan gebrekkig uitdrukken, is deze, dat het beperkte feitenmateriaal Marx verleid heeft tot een *te* algemeene bewering over de bepaaldheid der godsdienstige en moreele denkbeelden door klasse-inzichten en -belangen. De mogelijkheid moet steeds toegegeven worden, dat uitgebreider feitenmateriaal tot wijziging der theorie kan brengen; zoiets zou b.v. dringend overwogen moeten worden, als wij zagen, dat de christenleeraars plotseling aan hun ethiek die uitleg en toepassing gingen geven, die Redelé wenscht, en zij allen, protestantsche geestelijken en katholieke kerk, de vaan van het socialisme omhoog staken. Het tegendeel is volgens R. het geval, en vormt zijn punt van beklag. Dat hij en eenige zijner vrienden het socialisme zijn gaan aanhangen is, dunkt ons, niet zulk een onverwacht en abnormaal feit, dat het tot herziening der theorie dwingt.

Bij zulke gebrekkige inzichten over het wezen der theorie is het begrijpelijk, dat ook de waarde en de beteekenis der theorie niet hoog aangeslagen wordt. „Daarom is het ook weer zoo onverdiend” lezen wij blz. 284 „als Pannekoek, gelijk onlangs in *Het Volk* de niet orthodoxe Marxisten verwijt, de partij zwak te maken in haar standpunt tegenover den Godsdienst. Wij meenen immers, dat ons standpunt het ware is . . .” Anders gezegd: wij meenen het zoo goed; wij meenen eerlijk, gelijk te hebben; waarom dan verwijten? Ook in de praktijk van de partij en de discussies daarover openbaart zich een neiging, om de bedoeling voor de daad te nemen, en kritiek op verkeerde daden op te vatten als een aanval op de goede bedoeling. Aan uw goede bedoeling, waarde vrienden, zouden wij antwoorden, twijfelen wij geen oogenblik; maar die is niet genoeg. Wij kunnen er niet mee tevreden zijn, dat met de beste bedoelingen verkeerde daden gedaan, verkeerde meeningen gepropageerd worden. Heeft daarvoor de arbeidersbeweging zulk een langen weg van strijd achter zich, zulk een schat van tot wetenschap verwerkte ervaringen verworven, om tevreden te zijn met de goede bedoeling van wie haar uit onkunde verkeerd leiden of voorlichten wil? De woorden, die Van der Goes tien jaar geleden tot Stoffel richtte: „wie zooveel voor het proletariaat voelt, moest ijveriger dan iemand trachten met het proletariaat te weten” gelden meer dan voor anderen voor partijgenooten. Hun plicht is niet enkel naar hun beste weten voor de partij te strijden, maar ook te zorgen,

dat het weten zoo best mogelijk is. Handelen of spreken zij verkeerd, dan is kritiek en weerlegging noodig; deze opvatten als twijfel aan de goede bedoeling, als een onverdiende aanval, toont een bekrompenheid van inzicht, een zich stellen op een laag en verouderd standpunt, dat niet past in een partij, die er steeds trotsch op was, dat zij op het rijkste en beste weten van haar tijd steunde.

* * *

De strijd tegen het Marxisme is bij Redelé voornamelijk gericht tegen onze opvattingen over den godsdienst. De stelling, dat de godsdienst een uitvloeisel is van nog primitieve, onvolkomen produktieverhoudingen en dat zij daarom onder de socialistische produktiewijze verdwijnen zal, is reeds vaak het doelwit van bestrijding, kritiek en verontwaardiging van de zijde van de geloovigen geweest; de wijze, waarop Redelé haar meent te weerleggen, is eigenaardig. Dat de oude ideologie zal blijven onder een toekomstige betere produktiewijze, wordt betoogd door een redeneering, die enkel aangeeft, dat tegenwoordig christenen voorstanders van het socialisme kunnen zijn: „waarom zou het kapitalisme . . . meer in overeenstemming zijn met het christendom, dan het socialisme?” Al geeft de christelijke ethiek voorschriften waarvan wij zeggen, dat ze niet onder het kapitalisme, maar alleen onder het socialisme kunnen vervuld worden, dan volgt daaruit nog niet, dat dan, onder het socialisme, zulke zedelijke daden op rekening van de christelijke zedeleer gesteld zullen worden, en op haar gezag zullen steunen. De christelijke godsdienst bevat iets meer, dan deze voorschriften; ook een geloofsleer, een aanhangen van bepaalde meeningen over geest en wereld, leven en dood, God en onsterfelijkheid, een bepaalde theorie over den oorsprong der zedeleer. Wanneer door beter weten, vrijer denken, ruimer geestesontwikkeling, minder benauwd worden door onbegrepen druk en ellende de menschen over al die dingen anders gaan denken en overtuigd worden van de onwaarheid der christelijke geloofsleer, dan zullen de gevoelens en daden van algemeene broederlijkheid en menschenliefde, die uit de dan heerschende produktiewijze voortvloeien, niet meer als opvolgen van christelijke geboden beschouwd worden, en zeker niet opgevat worden als een voortduren van den christelijken godsdienst.

Terwijl wij, die Marx' voorspelling over het verdwijnen van den godsdienst beamen, onder godsdienst datgene verstaan, wat hij zich toont, een geloofsleer met daaruit voortvloeiende zedelijke voorschriften, ziet men hen, die onze voorspelling tegenspreken, altijd alleen het laatste op den voorgrond schuiven, hoewel toch de verklaring en grond voor de ethiek het kenmerkende is. Het eenige, wat er bij in het

veld gevoerd wordt, is het opblazen van eigen gemis aan begrip van natuur en maatschappij tot eeuwige mysteriën en levensraadselen. Wij hebben over het reaktionaire geleuter over de wereldraadselen, dat sinds een dertigtal jaren onder burgerlijke geleerden gangbaar is, reeds vaker gesproken en zullen er nog wel op terugkomen, dus zij er hier slechts een enkel woord aan gewijd. Niet, *dat* er iets onbekends is, is de grond voor godsdienstig geloof, maar dat dit onbekende als iets overmachtigs vreeswekkends verschijnt, dat in zijn grond onbegrijpelijk en geheimzinnig moet blijven. Onbekends blijft er steeds; de wetenschap is een beperkt voortgaan op een oneindig langen weg; niet, dat er een ongenaakbaar spooksel, een Mysterie, zou »tronen» aan het einde van dien weg, stelt een grens aan onze kennis; het is alleen het oneindige van dien weg, de oneindige rijkdom en verscheidenheid van de natuur, die bewerkt, dat er altijd onbekends overblijft, dat de wetenschap steeds voort kan gaan, zonder haar grens te vinden en dat zij steeds een eindige onvolkomen verwezenlijking van haar oneindig doel blijft. Dat, wat buiten het bekende ligt, verschilt niet in den grond van de reeds opgeloste vraagstukken; het maakt geen in den grond onoplosbare raadselen uit, doch enkel een oneindige reeks nog niet opgeloste vraagstukken.

Dat er nog veel onbekend is, kan geen grond of oorzaak zijn voor het geloof in een geheimzinnige hoogere macht, dat wij in den godsdienst belichaamd vinden. De oorsprong van godsdienstig geloof is het zich onderworpen voelen aan krachten en werkingen, die men niet kent of begrijpt, maar die toch het leven geheel beheerschen, zonder dat men er iets aan doen kan. Eerst waren het de natuurkrachten; terwijl in het geciviliseerde tijdvak deze natuurkrachten bekender begonnen te worden, kwamen in haar plaats maatschappelijke krachten, die veel verwoestender werkten, armoede, ellende, onzekerheid van bestaan brachten, zonder dat men begreep vanwaar. Met de socialistische produktie verdwijnen deze; de maatschappelijke krachten zijn dan evenzeer bekend en onderworpen als de natuurkrachten; de mensch wordt beschikker over zijn eigen lot; hij voelt zich niet meer onderworpen aan een geheimzinnige hoogere macht. Mogen een enkele maal ook dan nog natuurrampen den mensch bedreigen: waar hun oorzaken als natuurlijke begrepen worden, kunnen zij geen voedsel aan bijgeloof geven 1).

Maar »wie is er dwaas genoeg te bazelen», vraagt Redelé, »dat

1) Redelé's redeneering op blz. 286, waar hij in de voorspelling gemis aan logika zoekt, is waarschijnlijk een vergissing. Waar het Marxisme zegt, dat de ideeën door de produktiewijze bepaald worden, is het volkomen logisch, uit onze kennis van de toekomstige produktiewijze de toekomstige denkbeelden af te leiden.

't menschenhart niet meer vergeefs verlangen zal, wanneer — de produktie socialistisch geschiedt?' Het gedachtenstreepje zal moeten uitdrukken, dat die verandering van produktie zoo iets onbeduidends is, vergeleken bij de verlangens van een menschenhart, of wel, dat beide zoo heelemaal niets met elkaar te maken hebben. Het is kenmerkend voor burgerlijke opvattingen bij socialisten, dat de innige samenhang van het geestelijke met de maatschappelijke produktie niet opgemerkt wordt; mag de produktie kapitalistisch of socialistisch zijn, dit raakt alleen het stoffelijke, den uiterlijken vorm, terwijl het geestesleven en het gemoedsleven der menschen, onaangedaan door deze verandering in produktiewijze, dezelfde zullen blijven als ze tot nog toe waren. Wij mogen zeggen, dat zij, die aldus denken, van de volheid en schoonheid van het socialistisch gedachtenleven slechts weinig verstaan. Het is toch niet enkel en in de eerste plaats de opheffing van den stoffelijken nood, die aan ons verstandig en natuurlijk streven de verheffende geestdrift van een bezielend ideaal geeft; het is de overtuiging, dat met de opheffing van dien nood, die de gedachten loodzwaar bedrukt en de gemoederen verhardt, met de opheffing van den meedoogenloozen beangstigenden strijd om het bestaan in het kapitalisme, dat eerst dan de mensch alle gaven van geest en gemoed kan ontplooien, vrij en helder kan denken, vrij en zuiver kan voelen. Of het menschenhart ook dan nog vergeefs verlangen zal — wij weten het niet; het is zeer wel mogelijk; maar wat wij wel weten, is, dat het voor dat verlangen geen bevrediging zal vinden in een uit barbaarscher tijden overgeleverd bijgeloof, als het verstand daarvan de onhoudbaarheid en onvoldoendheid zal doorzien.

De Marxistische verklaring van het ideëele acht Redelé zoo moeilijk te bestrijden, omdat zij zoo vaag en onzeker is. Er is iets juist in die opmerking. Wie weinig in het wezen van deze leer door gedrongen is, en haar niet grondig genoeg kent, moet haar vaag en onzeker vinden; hij weet niet recht, waar haar aan te pakken en te lijf te gaan. Maar dan had onze bestrijder moeten begrijpen, dat zijn bestrijding weinig doel kon treffen, en dat het beter was te wachten, totdat door beter kennis de vaagheid wat verdwenen zou zijn.

* * *

Het meest gewone misverstand omtrent het historisch materialisme is, dat men er niet voldoende op let, dat het enkel een verklaring van den *oorsprong* der denkbeelden geeft; een misverstand, dat zeker minder vaak zou voortkomen, indien men daarnaast van de verklaring van het *wezen* der denkbeelden door Dietzgen kennis nam. De oorsprong van denkbeelden aanwijzen in het materiele, beduidt niet, dat ze hierin

opgelost worden; en toch willen tegenstanders dit in ons materialisme telkens lezen.

De zedelijke begrippen vinden hun oorsprong in de algemeene belangen, de klassebelangen; maar zij zijn iets anders dan deze belangen. Zij komen voort uit de behoeften, die de menschen voelen, en die het als algemeen begrepen belang bepalen, maar zij onderscheiden zich van deze, zooals elke abstraktie zich van het konkrete onderscheidt. Aan het uiteraard begrensde voorschrift van het belang wordt de grens ontnomen; het wordt, zooals dat bij alle abstraktie geschiedt, tot iets onbegrensd, oneindig, en als zoodanig gevoeld; dit maakt het tot een zedelijk voorschrift. Onze leer wijst aan — haar bekendste voorbeeld — dat de vrijheidsleuze der bourgeoisie uit haar klassebelang voortkwam, dat bevrijding van alle lastige bemoeiingen van de regeering, onbepaalde vrijheid van konkurrentie en vrijheid van uitbuiting eischte. Men moet al een zeer zonderlinge opvatting van onze leer hebben, uit deze verklaringwijze af te leiden, dat die lofzangers op de vrijheid, die geestdriftige scharen uit de Fransche revolutie dat ook uitdrukkelijk voelden en bedoelden, dus eigenlijk met hun algemeene frazes huichelaars waren. Neen, wij weten, dat zij de grenzen, die de genoemde praktische behoeften aan de eisch van vrijheid stelden, niet voelden, of zoo zij ze kenden en uitspraken, ze niet als grenzen voelden — zoo b.v. het koalitieverbod voor de arbeiders — maar ze juist als uitdrukking, waarborg en bevestiging van de algemeene vrijheid opvatten, en dat zij oprecht dweepten met deze algemeene vrijheid, als algemeene zedelijke eisch.

Met de wetenschappelijke verklaring van de zedelijke begrippen uit de klassebelangen worden deze begrippen niet, als reeds vroeger gezegd is, tot iets onwezenlijks, een zelfbedrog, een verkeerd aanwendsel. Voor de proletariërs, die deze verklaring kennen en begrijpen, verliest hun proletarische moraal daardoor niet dit karakter van moraal, dit algemeene karakter. Wat hen van de bourgeoise onderscheidt in hun houding ten opzichte van de eigen moraal, is, dat hun gelooven vervangen is door, of liever steunt op weten. Zij gelooft in haar zedelijke opvattingen — b.v. het vooropstellen der solidariteit — niet onbewust en bij instinkt, maar omdat zij weet, dat deze inderdaad de eischen zijn van het klassebelang der arbeiders, het meest wortelen in de behoeften hunner klasse. Maar als moraal, als zedelijk voorschrift is dit ook hier iets anders dan het bepaald omgrensd klassebelang. Het is het algemeene daarvan, het is het klassebelang ontdaan van zijn tijdelijke telkens beperkte en beperkende omstandigheden, het is het telkens bijzonder-doelmatige verheerlijkt tot het algemeen-goede en mooie. De gevallen zijn er ook inderdaad, waar het volgen van het zedelijk gebod (de stem van het geweten) met een tijdelijk en bijzonder

klassebelang in strijd komt — is niet de solidariteits-staking op 31 Januari de oorzaak geweest van de geweldige nederlaag, die het Nederlandsche proletariaat in April leed, en achterna dikwijls onverstandig genoemd? Maar ook dan keurt ons gevoel de zedelijke daad niet af en blijft haar mooi vinden; en dit vindt zijn goedkeuring en rechtvaardiging door de wetenschap, die zegt, dat moge tijdelijk het belang der arbeidersklasse wat geschaad zijn door zulk een daad; dit er op den duur, dus in het algemeen, door bevorderd wordt.

Het is, zooals Dietzgen ons geleerd heeft, de natuur van den menschelijken geest, uit de konkrete werkelijkheid het algemeene te halen; zooals alle begrippen gevormd zijn door algemeenmaking over de grenzen der ervaring heen, zoo is ook de moraal een algemeenmaking over de grenzen der onmiddellijk ervaren behoeften heen; de verhouding is in beide gevallen dezelfde. De klassebelangen zijn de konkrete werkelijkheid van de moraal; de moraal is de abstrakte algemeenheid van de klassebelangen; de laatsten geven aan de abstrakte voorschriften der zedeleer telkens een konkreten, bijzonderen zin en inhoud, en zij veranderen dien inhoud, wanneer in nieuwe omstandigheden de gewijzigde belangen een anderen zin van de algemeene term eischen.

Nu acht Redelé deze ontdekking van Marx, dat de moreele denkbeelden door de klassebelangen bepaald worden, of algemeener, dat de ideeën door de produktiewijze bepaald worden, van verbijsterende eenvoudigheid; gelet op zijn andere uitingen is uit deze te vermoeden, dat hij een verkeerde beteekenis aan de stelling van Marx hecht. Uit de zinnen: „de moraal, die zich toonen moet, om feitelijk te bestaan”, en: het is „noodzakelijk, dat het idee recht en goed en kwaad zich allereerst en voornamelijk, bijna uitsluitend toont aan de wijze, waarop goederenproduktie en distributie zich voltrekt”, blijkt het deze verkeerde beteekenis te zijn, dat de zedelijke voorschriften slechts uit de abstraktie in de werkelijkheid kunnen treden, door ze op de werkelijkheid, de materiële produktie, toe te passen. Men hoort hierin de christelijke leer, dat niet de goede gedachten, maar de goede daden alleen gelden. De oorsprong der moreele denkbeelden, waarover het historisch materialisme handelt, blijft hier onaangeroerd; ook wie de moraal als door God gegeven geboden beschouwt, kan van oordeel zijn, dat zij zich in praktisch handelen moet toonen, en dat uit de daden alleen de zedelijkheid kan afgeleid worden; zijn opvatting staat dan lijnrecht tegenover de historisch-materialistische. De moraal is geen uitdrukking van wat is, of geschied is, dus geen abstraktie uit bijzondere daden; zij is een uitdrukking van wat behoort te zijn, wat moet gebeuren, dus een abstraktie uit gevoelde belangen en behoeften.

Terwijl het socialistische proletariaat weet, dat zijn moraal een klasse-moraal is en daarom geen algemeene geldigheid kan eischen, zijn andere

klassen en richtingen zich daarvan niet bewust geweest, omdat zij van de tegenstelling der klassen niet wisten, en dus ook de tegenstrijdige klassebelangen niet als zoodanig kenden. Voor hen was de moraal dus volstrekt-algemeen; zij spraken, evenals Redelé nu doet, van *de* moraal, waaronder zij hun bourgeois-moraal verstonden. Als een socialist nu de bijzondere proletarische moraal *de* ware moraal noemt, stelt hij zich op hetzelfde verouderde onwetenschappelijke standpunt. Wil iemand eenige zedelijke opvattingen bijeenzoeken, die aan beide klassen gemeen zijn, en die als de algemeene moraal betitelen: afgezien daarvan, dat dan de wezenlijkste en belangrijkste buitengesloten worden, omdat de wezenlijkste belangen der beide klassen tegenover elkaar staan, zullen zij toch nog niet volstrekt-algemeen mogen heeten, waar zij bij andere volken, in andere omstandigheden en produktiewijzen, ontbreken, omdat daar de algemeen gevoelde behoeften andere zijn. Wanneer wij zeggen, dat de moraal zal blijven, beteekent dat niet, dat eenig bijzonder voorschrift een onvergankelijk bestaan heeft, maar alleen, dat de menschen sommige dingen goed, andere slecht zullen noemen, en de tegenstelling zullen kennen, die de tegenstelling tusschen algemeen en bijzonder belang is. Dit abstrakte wetenschappelijke begrip van de moraal, zonder bepaalde inhoud, *de* blijvende moraal te willen noemen, is echter spelen met woorden.

Dat Redelé dit abstrakte begrip niet bedoelt, blijkt uit hetgeen hij zegt over de gemeenschappelijke moraal van bourgeoisie en proletariaat. Waar de klassebelangen zoo lijnrecht tegenover elkaar staan, moet de moraal, zooals de praktijk ook uitwijst, geheel verschillend zijn. Wat hier de eenvoudigen van geest op een dwaalspoor brengt, is de gelijkheid van naam. Nieuwe behoeften duiken op in een tijd, dat de oude begrippen nog algemeen geldig zijn; het proletariaat begint reeds tot klassebewustzijn te komen, terwijl het nog geheel in burgerlijke begrippen bevangen is; dan wordt aan de oude namen een nieuwe beteekenis gegeven. Bourgeoisie en proletariaat spreken met dezelfde termen en uitdrukkingen, maar bedoelen er geheel verschillende dingen mee. Beide spreken b.v. over vrijheid, zelfs de reaktionairen doen dat, maar de bijzondere vrijheden, die iedere klasse daaronder verstaat, zijn lijnrecht tegenovergesteld. Zullen wij nu zoo kortzichtig zijn, te zeggen dat de bourgeoisie niet, maar wij wel *de* echte, ware vrijheid willen? Zij willen de burgerlijke vrijheid, die in hun belang, en wij de proletarische vrijheid, die in ons belang is. Wij hebben geen recht ons te beklagen of hun te verwijten, wanneer wij hun algemeene leuze nemen voor wat ze schijnt, in plaats van voor wat ze is, en dan bedrogen uitkomen; zij weten niet beter, maar wij kunnen en moeten beter weten.

Wanneer wij ons bij de propaganda op de algemeene leuze beroepen, en die voor ernstig nemen, dan heeft dat geen ander doel, dan

de hoorders, de arbeiders, in de tegenstelling tusschen woorden en daden de tegenstelling te doen voelen tusschen de volstrekt-algemeene geldigheid, die de bourgeoisie er aan toekent, en de behartiging van hare bijzondere klassebelangen, die de werkelijkheid is, om hen aldus klassebewustzijn te geven en inzicht in wat geschiedt en hen de werkelijkheid te doen begrijpen.

In deze uiteenzettingen over moraal ligt tevens het antwoord besloten op Redelé's argument, waarover hij zich verbaasde, dat wij het onbesproken lieten, nl. dat de Marxisten evengoed de idee a priori vaststaande aannemen. Ontdoen wij zijn betoog van het mystiek-spiritistische fluide, en dat onbegrijpelijke ding, dat hij de veelgemaakte idee noemt, dan komt het hierop neer: aan elke produktiewijze beantwoorden daaruit voortkomende ethische ideeën, dus moet er een verband zijn, een vaste verhouding tusschen die twee, iets dat stabiel is boven en voorafgaat aan de wisselende omstandigheden. Dat wil zeggen, dat de voorwaarden, waardoor uit produktieverhoudingen ethische ideeën voortkomen, bestendig blijven moeten. Welke zijn deze? Dat de menschelijke geest vatbaar is voor indrukken van de buitenwereld, daarover nadenkt, daaruit ideeën vormt. Het bestendige is hier: de eigenschappen van den menschelijken geest, zooals overal, waar diverse oorzaken diverse uitwerkingen geven, de eigenschappen der werkende voorwerpen het bestendige vormen. Wat Marxisten en tegenstanders gemeen hebben, is niet „de idee”, maar het is, dat zij allen denkende en voelende menschen zijn. Aan Marx en anderen was, zoo zei Redelé, eenzelfde idee van recht gemeen. Dat de inhoud hunner rechtsbegrippen geheel verschillend was, is reeds uiteengezet; het gemeenschappelijke is de gewoon menschelijke eigenschap, dat zij sommige dingen recht en goed achten, andere onrecht en verkeerd: een eigenschap, die moge zij misschien niet voor eeuwig blijvend zijn, in de hedendaagsche maatschappij even natuurlijk is, als dat de menschen eten en arbeiden.

Uit hetgeen hier over moreele denkbeelden gezegd is, kan begrepen worden, hoe wij ons in het algemeen de verhouding van ideeën tot het materiele voorstellen. De tegenstelling tusschen ons materialisme en het z.g. idealisme is deze, dat in het eerste aan de ideeën een stoffelijke oorsprong, een geheele afhankelijkheid en nauwe samenhang met de overige werkelijkheid wordt toegeschreven, in plaats van ze in de lucht te laten hangen of ze een bovennatuurlijken oorsprong toe te kennen. Bij Redelé schijnen echter over materialisme in 't algemeen zonderlinge opvattingen te bestaan. De menschen zijn bij hem onderscheiden, volgens aanleg, temperament enz., in materialisten en idealisten, en een strijd tusschen die richtingen, wie gelijk heeft, is eigenlijk niet te voeren; beiden hebben gelijk. Een sterk standpunt kan men deze berusting, dit afstand doen van het zoeken naar waarheid niet noemen.

Het historisch materialisme grondt zich op de ervaring, dat de ideeën met de economische omstandigheden wisselen; wie zich met deze ervaringen vertrouwd maakt, moet de juistheid er van erkennen, zooals ook Redelé tot op zekere hoogte doet. Van uit dit inzicht voortschrijden tot het begrijpen van den alzijdigen samenhang van het geestelijke met het materiele, is slechts een zaak van konsekvent onbevooroordeeld nadenken, waarbij echter ingeroest overgeleverd geloof in allerlei bovennatuurlijks, in geheimzinnige fluida, een ernstige belemmering zal zijn. Er is nog een andere tegenstelling tusschen materialisme en idealisme, die in het eerste een opgaan in stoffelijke genietingen, een aanbidden van den buik ziet en in het laatste een streven naar hoogers, naar een ideaal. Dat Redelé deze tegenstelling, die bij broodschrijvers en volksmisleiders in dienst der bourgeoisie gebruikelijk is, tusschen de andere doorschuift, door zijn ideologische denkbeelden — door gelijkheid van naam — te vereenzelvigen met aanhangen van een ideaal, strekt zijn betoog niet tot eer. Men mag beweren, dat omgekeerd de materialisten steeds de beste idealisten zijn geweest, d. w. z. dat zij, wier denkbeelden materialistisch genoemd werden, omdat zij een heerschend bijgeloof door een natuurlijk inzicht trachtten te vervangen en daarom door machthebbers belasterd en vervolgd werden, juist altijd strijders waren voor vooruitgang, die zich opofferden voor grootsche idealen.

De tirades over en tegen materialisme, waarmee Redelé zijn laatste artikel besluit, raken de Marxistische denkbeelden over 't geheel zeer weinig. Wil men eenige van die te onpas gebruikte uitingen en platte vergelijkingen rechtzetten tot wat ze moeten zijn, zoo zouden wij aldus kunnen spreken: De vraag behoeft niet gesteld te worden, wat werkelijkheid is voor den mensch, de materiele oorzaak van een verschijnsel, of de indruk op zijn gemoed: beide zijn even werkelijk; de materiele werkelijkheid buiten hem, of de gedachten, denkbeelden, gevoelens in hem: beide zijn even werkelijk. Dat de waarde der indrukken en hun realiteit verminderen zou, als de wetenschappelijke oorzaak bekend is, zal wel niemand ooit beweerd hebben; eer kan men zeggen, dat hun waarde daardoor vermeerderd, omdat zij dan met meer zekerheid te onderkennen en te beoordeelen zijn. Het is geen toeval, dat de strijd om materiele verbeteringen, daar waar ze geheele klassen betreft, zich in vroeger tijden vertoond heeft in idealistischen vorm, en dat in zekeren zin ook in 't vervolg zal doen; al wat de menschen doen, moeten zij eerst willen; het moet te voren als gedachte, als idee in de menschenhoofden zitten. Maar als gedachte, idee, als wil krijgt het doel een algemeeneren vorm, een ruimer inhoud dan het als onmiddellijk materieel belang had; daardoor wint het de hoogere beteekenis van een ideaal, dat bezieling wekt, van iets schoons; want het abstrakte, het algemeene,

dat het menselijke is, is het schoone. De wetenschap leert ons, dat oorsprong en doel van dit geestdriftig strijden van de arbeidersklasse niet is een abstrakt recht des volks of algemeen heil, maar een revolutioneering der produktiewijze; deze tot stand brengen is in de eerste plaats een zaak van wetenschappelijk onderzoek, want als dit niet de juiste weg en middelen aangeeft, is geen nog zoo groote geestdrift en opstand des gemoeds in staat een gunstig resultaat te brengen.